

PREGLEDNI ČLANAK — REVIEW PAPER

FRANJO STAZIĆ (1824.-1911.) — PRVI PROFESIONALNI HRVATSKI OPERNI PJEVAČ? U POVODU 100. OBLJETNICE SMRTI

MARIJA BARBIERI

*Langov trg 4
10000 Zagreb*

UDK/UDC: 78.071.2 Stazić

Pregledni članak/Review Paper
Primljeno/Received: 20. 6. 2011.
Prihvaćeno/Accepted: 10. 10. 2011.

Nacrtak

Franz Steger, čije je ime Dimitrija Demeter *pohrvatio* u Franjo Stazić (na njemačkom *der Steg* znači staza), rođen je 3. prosinca 1824. u Szentendreu. S 20 godina došao je u Zagreb Vatroslavu Lisinskom. I praižvedba opere *Ljubav i zloba* 28. ožujka 1846. označila je početak velike karijere umjetnika koji nije potekao iz Hrvatske, ni podrijetlom ni rodom, ali jest oblikovanjem svoje umjetničke ličnosti prvog profesionalnog hrvatskog opernog pjevača.

Stazić je počeo profesionalnu karijeru u Pešti, nastavio u Pragu, a od 1853. bio je član Dvorske opere u Beču i njezin veliki prvak, i to je ostao do 1871., s većim ili manjim prekidi-
ma, kao stalni član ili gost. Svojim krasnim

glasom sjaja i snage herojskog tenora s briljantnim visinama, sigurnom pjevačkom tehnikom i sugestivnom interpretacijom, s lakoćom je svladavao vrlo širok i raznolik repertoar. Intonacija mu je bila čista, dikcija uzorna, pjevačka inteligencija razvijena. U Zagrebu je 1858. pjevao u *Ernaniju*, *Trubaduru* i *Luciji di Lammermoor*. Gostovao je u mnogim velikim europskim kazalištima, prvi je hrvatski pjevač koji je nastupio u Scali. Godine 1874. povukao se sa scene. Umro je u Szentendreu 1. ožujka 1911. godine.

Ključne riječi: opera, tenor, 19. stoljeće, *Ljubav i zloba*, Franjo Stazić, Ferenc Stéger, Xavér Ferenc Stéger, František Steger, Franz Steger, Francesco Steger

Franz Steger, čije je ime jedan od osnivača hrvatskoga kazališta i libretist dviju opera Vatroslava Lisinskog, Dimitrija Demeter (1811.-1872.), *pohrvatio* u Franjo

Franjo Stazić 1860-ih, foto: milanski atelje Deroche & Heyland

Stazić,¹ rođen je 3. prosinca 1824.² u Szentendreu, gradiću na Dunavu uzvodno od Budimpešte. Orguljaš katoličke župne crkve i učitelj glazbe u Bjelovaru Alojzije Fleišer-Mesarić (1802.-1873.) doveo je dvadesetogodišnjeg Stazića u Zagreb i preporučio Albertu Štrigi, neumornom organizatoru glazbenih priredaba Ilirskog pokreta, i Vatroslavu Lisinskom. Štriga ga je primio u svoju kuću na stan i hranu, a Lisinski ga je podučavao pjevačkoj tehnici. Stazić je marljivo radio i napredovao, već je 1845. na koncertima izvodio arije iz *Ljubavi i zlobe*. Lisinski ga je spremao za vrlo zahtjevnu ulogu Vukosava, i prema njezinoj *tessituri* mogla bi se razabrati vrst Stazićeva glasa. Očito je imao sjajan visoki registar, i iznad visokog C. Za vrijeme priprema za izvedbu *Ljubavi i zlobe* Stazić je 29. srpnja 1845. skoro nastradao među žrtvama na Markovu trgu, zadobio je ranu u nogu i neko je vrijeme odležao, što je odgodilo praizvedbu. U međuvremenu debitirao je 10. siječnja 1846. kao Edgardo u *Luciji di Lammermoor* Gaetana Donizettija u »16. i posljednjoj predstavi talijanske družine gospodina Mazze«. ³ Pri dnu programske cedulje istaknutim slovima tiskana je napomena »Gospodin Stazić čini u goreimenovanoj ulozi svoj prvi kazališni pokušaj, i moli za prijazan obzir«. ⁴ I to je bio početak jedne od najblistavijih karijera umjetnika koji nije potekao iz Hrvatske, ni podrijetlom ni rodnom, ali jest oblikovanjem svoje umjetničke ličnosti.

Nedvojbeno je iz Stazićevih sjećanja⁵ da je njemačkog podrijetla, ali je isto tako posve jasno da je govorio hrvatski još iz djetinjstva i da se osjećao Hrvatom. Profesor Krpan navodi u spomenutom pismu da je »u Stazićevoj kući bila služavka s prezimenom Stazić, po kojoj je on, možda, svoje prezime kroatizirao.«⁶ Još je važniji podatak iz *Velikog biografskog leksikona njemačkih pozornica u 19. stoljeću*

¹ Na njemačkom »der Steg« znači »staza«.

² »3. XII. 1824. Franciscus X. Joachimus Philippus, roditelji: Franciscus Steger, Antonia Polak, kumovi Franciscus Palmasy V. A. Diac Parochus Bogdanyensis et Cecilia Dubniczky; umro 1. III. 1911., pokopan 3. III. na Kalvariji; Steger Ferencz maganzo (posebnik), Szymanszka Leokadia férje (muž), Szentendre, 87 éves (godina) aggkor (starost), részesült (primio poslj. pomast), Kada Mihaly Plébanos (župnik).« — pismo mi je 24. lipnja 1989. uputio prof. Stjepan Krpan, Zagreb, Nine Marakovića 5.

³ »16. und letzte Vorstellung der italienischen Opern-Gesellschaft unter der Direktion des Herrn Mazza«. Program tiskan na str. 208 u poglavlju Bertalan FABÓ: Erkel énekese (Stéger Ferencz) [Erkelov pjevač (Stéger Ferencz)] iz knjige Géza GÁRDONYI: *Apróságok Erkel életéből* [Crtime iz Erkelova života], objavljene 1910., koja se čuva u Narodnoj knjižnici Széchenyi u Budimpešti.

⁴ »Herr Stazić macht in obengenannter Rolle seinen ersten Theatralischen Versuch, und bittet um gütige Nachsicht.«

⁵ G. Fleisher u rubrici Prosvjeta u *Narodnim novinama*, 77 (25. XI. 1911.) 245, 116a u članku Steger-Stazićeva autobiografija, piše: »Presvijetli gospodin kr. veliki župan Gjuro Dedović dobrostivo mi je predao — a ja mu za to najusrdnije zahvaljujem — pismo Frana Steger-Stazića (nekadašnjeg prvog tenora naše opere), u kojemu piše prijatelju župniku M. Schillu 10. srpnja 1902. uz razne druge privatne stvari ovo, što priopćujem u prijevodu i što može poslužiti kao dopuna njegovu životopisu.«

⁶ Mislim da tu tvrdnju možemo odbaciti budući da ni sam autor pisma nije u nju siguran jer piše »možda«. Pretpostaviti je da su u Szentendreu, odakle je crpio podatke, kolale te priče. Ako sam Stazić kaže da je Demeter pohrvatio njegovo prezime Steger u Stazić — vjerujemo njemu.

Ludwiga Eisenberga,⁷ koji ga smatra Hrvatom, Hrvatsku njegovom domovinom, čak navodi da mu je Stazić pravo prezime te da je na svojim prvim bečkim nastupima pjevao s tim imenom. Leksikon je pisan za Stazićeva života, što potkrjepljuje tu tvrdnju. A potkrjepljuje je i navod iz najnovijeg austrijskog muzičkog leksikona, koji eksplicitno navodi »Stazic, Franjo« i strjelicom upućuje na »Stöger-Stazic, Franjo«⁸. Dalje o njemu nema jedinice (?) ali činjenica da ga se u Beču, gradu u kojemu je proveo najveći dio stvaralačkog života, smatralo Hrvatom, dovoljno govori sama za sebe.

U pismu prijatelju župniku M. Schillu 1902. godine⁹ u kojemu se prisjeća djetinjstva, Stazić piše:

»Ja se ponosim i osjećam visoko počašćenim tim, što me reklamiraju za svoga; i nikada, nikada ne ću zaboraviti, da je ondje bila kolijevka moje karijere, jer sam s prihodom svoje korisnice otišao u Beč, gdje sam u Lindovoj¹⁰ i Staudiglovoj¹¹ sezoni (direkcija Pokorny) sudjelovao u prvim tenorskim partijama pod imenom Stazić.«¹²

Je li Stazić doista u Theatru an der Wien pjevao Tonija u »opéri comique« *La fille du régiment* / *La figlia del reggimento* — *Kći pukovnije* Gaetana Donizettija, praizvedenog 1840. u Parizu — kako čitamo? On je, doduše, već u *Ljubavi i zlobi* dokazao da vrlo dobro vlada visokim registrom i devet visokih C u ariji Tonija ne bi mu predstavljali problem. Ali uloga je zahtjevnija i u drugim sastavnicama. Teško da bi mladog početnika stavili kao partnera glasovitoj Jenny Lind koja je tada bila najslavnija interpretkinja naslovnog lika Marie. A možda su ga izabrali upravo zbog toga, jer nije bilo drugoga koji bi to mogao ispjevati?¹³

⁷ Usp. Ludwig EISENBERG: *Großes biographisches Lexikon der Deutschen Bühne im XIX Jahrhundert*, Leipzig 1903, str. 991: »hieß eigentlich Stazics,« »des stimmbegabten Kroaten«, »kehrte St. als absolvierter Pharmaceut in seine Heimat zurück«, »in Wien debütierte er seinerzeit unter seinem wirklichen Namen Stazics«.

⁸ Usp. *Österreichisches Musiklexikon*, ur. Rudolf Flotzinger, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, sv. 5, str. 2288, Wien 2006.

⁹ Usp. G. FLEISHER: Steger-Stazićeva autobiografija, *Narodne novine*, 77 (25. 11. 1911.) 245, 116a.

¹⁰ Jenny Lind (1820.-1887.), »švedski slavuj«. Ubrzo nakon debija s 18 godina, postala je članicom Kraljevske švedske muzičke akademije. Jedanaest je godina oduševljavala europsku i američku opernu publiku briljantnom pjevačkom tehnikom, a onda se povukla sa scene, posvetila koncertnom pjevanju i dobrotvornim akcijama pa je bila jednako cijenjena i poštovana kao velika pjevačica i kao velik čovjek. Neuslišana ljubav Hansa Christiana Andersena.

¹¹ Joseph Staudigl (1807.-1861.), glasoviti austrijski bas koji je od 1845. do 1848. s velikim uspjehom pjevao u Theatru an der Wien (zagrebački tisak ga je nazivao Vidanjsko ili Vidinsko kazalište). Staudigl će poslije, od 1848. do 1854., biti član Dvorske opere u Beču.

¹² G. FLEISHER: Steger-Stazićeva autobiografija, *Narodne novine*, 77 (25. XI. 1911.) 245, 116a.

¹³ Δ [Dimitrija DEMETER]: Stazić — Steger, *Narodne novine*, 24 (11. 5. 1858) 107, 284: »gdje je i preporukama svojih zagrebačkih prijateljah odmah uz dovoljnu platu uvršćen bio u pjevačko društvo na vidinskom kazalištu pod ravnateljstvom g. [Franza] Pokornoga, kojega član bio je i glasoviti pievač Staudigl, koi se za našega preporučenika tako vatreno zauze, da ga je sam kroz nieko vrieme u pjevanju podučavao. Viesti o njegovom napredovanju u Beču, gdi je imao sreću s pievačicom na glasu po svoj Europi, gospojom Lind, u operi 'Regimentska kći' u ulozi përvoga tenora pjevati, bili su povoljni, no još svejednako smatrali su ga kao početnika.«

U istome pismu Stazić detaljno opisuje svoje djetinjstvo:

»Moj je djed kao doktor medicine došao iz Austrije u Waitzen.¹⁴ [...] Dr. Steger imadjaše dva sina. Stariji je umro kao županijski fizik u Ipolysághu. Moj otac Fran Steger kondicionirao je u »Mohren-Apotheke« u Beču. Ovdje se oženio kćerju moravskoga posjednika Pollaka (baruna) i njegove supruge rodjene pl. Forliveri. Htjedoše kupiti ljekarnu u Judenburgu kraj Graca ili u Szent Endre, gdje sada stanujem: kupili su ovu potonju, gdje sam se kao drugi sin rodio dne 2. prosinca 1824. Krstio me je župnik Griller. Dne 14. veljače 1834. preselismo se u Budim, gdje u »Neustiftu« imadjasmo ljekarnu. Dne 14. travnja 1837. umrla mi je mati, a 13. ožujka 1838. propala je naša ljekarna.

U Budimu polazio sam gimnaziju. [...] Kad sam u Pešti došao u prvu godinu filozofije, već mi otac nije mogao smoci troškova za nas, i tako nas poslaše u Gran,¹⁵ u ljekarnu gospodina Krakowitzera. [...]

Dobivši tirocinium, dodjoh u gradsku ljekarnu novosadsku, ali zamijenih kondiciju s onom u Petrovaradinu a s namjerom, da ondje nastavim prekinuto učenje glazbe. Kad ne nadjoh prikladne učitelje, pruži mi se prilika doći u Bjelovar u Hrvatskoj, gdje bijahu dvije pukovnijske glazbe (križevačke i gjurgjevačke pukovnije). Bijah siguran da ću ondje pridobiti jednoga tamošnjeg kapelnika. To mi nije uspjelo, ali sam zato zainteresirao tamošnjeg organistu, gospodina Fleischera, jer je on znao, da u Zagrebu za prvu operu (narodnu) traže tenoristu. Tako dodjoh nakon njegove osammjesečne poduke u Zagreb, gdje me lijepo primio gospodin Štriga (namješten kod banskoga stola), duša opere; ali moradoh osamnaest mjeseci čekati, dok se je sve uredilo. Medjutim dodje u Zagreb talijanska opera, a kapelnik joj bijaše Angel iz Brna. Za kratke sezone naučio sam s njim dvije operne partije. Mjesto honorara pjevao sam u njegovoj korisnici dne 2. srpnja 1846¹⁶ u Donizettijevoj Luciji lammermoorskoj, kojom je prigodom slavni pjesnik dr. Demeter moje ime (Steg, staza) preveo na Stazić.

Napokon se sastavi prva hrvatska opera. Libreto napisao je dr. Demeter, operu Lisinski (Fuchs), sin udove mesarove, a instrumentirao ju je Wiesner,¹⁷ namješten u tamošnjoj katedrali. Sudjelovali su: gospodja pl. Rubido, rodjena grofica Erdödy, i gospoda Štriga, Pichler, Wiesner (Livadić), pravnik Wiesner, sin predjašnjega, i ja. Zbor i orkestar bijaše sastavljen od diletanata: nekoji članovi orkestra bijahu po zvanju glazbenici, svi ostali iz najboljih kuća zagrebačkih.¹⁸

U svojem lijepom kazalištu na Markovu trgu koje je moglo primiti 750 gledatelja, Zagreb, tada gradić od petnaestak tisuća stanovnika, doživio je 28. ožujka 1846. velik događaj — premijeru prve opere svojeg omiljenog skladatelja 27-godišnjeg Vatroslava Lisinskog. Dopunit ćemo Stazićeva sjećanja. Uz Sidoniju Rubido (I. sopran), Stazića (I. tenor) i Štrigu (I. bariton) u glavnim ulogama, u

¹⁴ Na mađarskom Vác, prije Vacz ili Vacs, grad na Dunavu, omiljeno ljetovalište Budimpeštanaca.

¹⁵ Na mađarskom Esztergon, grad u sjevernoj Mađarskoj.

¹⁶ Nije li se ovdje Stazić malo zabunio i pobrkao datum? Na programu *Lucije* u kojoj je debitirao 10. siječnja 1846. piše da je posljednja predstava talijanske operne družine.

¹⁷ Juraj-Karlo Wisner-Morgenstern (1783.-1855.).

¹⁸ G. FLEISCHER: Steger-Stazićeva autobiografija.

manjima su nastupili Emilija pl. Švabelova, francuskog plemićkog podrijetla i izvrsne pjevačke naobrazbe (II. sopran), Ljudevit pl. Pihler, posjednik iz Zamršja (II. tenor), Franjo Wisner Morgenstern, sin učitelja Lisinskog (basso buffo) i Kamilo Wiesner-Livadić, sin samoborskog ilirskog »glazbotvorca« Ferde Livadića (bas). U zboru pjevali su sami dobrovoljci, sinovi i kćeri odličnih građana,¹⁹ a u orkestru plaćeni glazbenici i odlični amateri. Redatelj je bio Eduard Hörnstein, član tadašnje njemačke kazališne družine, a izvedbom je ravnao Eduard Angel, »meštar kapele« iste družine. Predstava je bila razmjerno raskošno opremljena, scenograf je bio poznati »dekorateur« Steiner, kostimograf zagrebački krojač Ćiril Milošević. Sam biskup Juraj Haulik posudio je iz biskupskog dvora starinsko oružje i sagove, a primadona je na sebi imala obiteljski nakit u vrijednosti od 60 tisuća forinti.²⁰ Osvrti i kritike puni su oduševljenja. Opera je izvedena pet puta uzastopce, i poslije dva puta u listopadu 1847. O predstavama u ožujku *Danica ilirska* donijela je vrlo opširnu recenziju u br. 14 i 15 od 4. i 11. travnja 1846., pretpostaviti je iz pera Stanka Vraza, iz koje izdvajamo odlomak koji se odnosi na Stazića.

»Gospodin Stazić pjevao je pàrvoga tenora neobičnom, slušaoce uzhitjujućom vatrom, i jasnim, što se krèpkosti, friškoće i visine tiče, zaisto rëdkim glasom i kretao se je kao izkusni predstavljatelj. Malo će se naći tenorah i u glavnih gradovih, koji bi bili kadri tolikim uspëhom ovu tešku zadaću izvesti. Za podati ponjatje o visini ovoga cvatućeg neobičnog tenornoga glasa onim, koji muziku razumiu, navodim, da je u svojoj osvetnoj ariji u drugom činu visoki cis iz punih pàrsah najvećom silom i lahkoćom izrinuo, što se u sadašnje doba, gdi tako malo dobrih tenorah na svëtu ima, upravo medju muzikalna čudesu brojiti može. I on je bio uznešenim pleskanjem i uzklikom za svoje prekrasno pëvanje od strane občinstva naknadjen.«²¹

I tako su praizvedba opere *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskog 28. ožujka 1846. i vrlo zahtjevna uloga Vukosava u njoj upisali mladog ljekarničkog pomoćnika iz Bjelovara, Franju Stazića u hrvatsku povijest. Bio je to početak sjajne karijere prvog profesionalnog hrvatskog opernog pjevača. Zahvaljujući velikoj darovitosti i glazbenoj poduci koju je stekao kod Lisinskog, Stazić je s uspjehom svladao dvije vrlo teške uloge — Edgarda i Vukosava — i moglo se naslutiti da će ostvariti međunarodnu karijeru.

Nakon vrlo uspjele premijere *Ljubavi i zlobe* put je Stazića odveo u Beč da se usavrši u apotekarskim naukama. Istodobno je posjećivao predstave u Dvorskoj operi, i želja da se posveti operi postajala je sve jača. No zato je trebalo profesionalno učiti pjevanje. Obratio se Josephu Staudiglu, i on mu je omogućio nastup na koncertu koji je priredio glasoviti austrijski violinist i skladatelj Heinrich Wilhelm Ernst (1814.-1865.), rodnom iz Brna. Na tom je koncertu na hrvatskom jeziku

¹⁹ Usp. Franjo Ks.[Ksaver] KUHAČ: *Vatroslav Lisinski i njegovo doba*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1904, 48.

²⁰ Usp. Božidar ŠIROLA: Uspomene na prvu ilirsku operu, *Hrvatska pozornica*, (23.11. 1941) 10.

²¹ *Danica ilirska*, 12 (4. 4. 1846.) 14, 56.

otpjevao ariju iz tada vrlo popularne opere *Ciganka* Williama Michaela Balfea²² i, kako prenosi *Danica ilirska*, po »dovršenom pjevanju sa svih stranah zaori u pohvalu gromovito jednoglasno pleskanje.«²³ Tri dana poslije uskočio je u izvedbu opere umjesto oboljela g. Ditta²⁴ i »tri komada je na obće zahtjevanje opetovati morao.«²⁵ Staudigl je povjerio Staziću i malu ulogu²⁶ u *Mjesečarki* Vincenza Bellinija te nešto veću u *singspielu* W. Granfelda *Duh u vodenici* (*Das Gespenst in der Mühle*)²⁷ na premijeri 11. studenoga 1846. u kojoj je

»razvio smjelo u potpunosti i sjajnosti svoj visok i blagozvučan glas i po tom slušatelje na toliko uzhitio, da su sve njegove pjesme s uznešenim klikom pravoga veselja pratili a najstrožii kritici onoga velikoga i umjetoljubivoga grada jednoglasno priznali, da imade neobičnih sposobnosti za umjetnost, kojoj se je posvetio. Mi smo o tome već davna osvjeđočeni bili i podpunoma smo mnjenja gospodina dopisnika Česke Pčele koi o njemu u br. 91 prigodom prve slavjanske večernje zabave u Beču, o kojoj smo u prvašnjm broju naše Danice i mi izvjestje dali, sljedeće piše: 'Stazić Ilir, koga smo nedavno još pri njegovom prvom občinskom pojavljenju u drugom koncertu guslara Ernsta s pravim razkošjem slušali, pjevao je jednu Belinovu romancu s ilirskim prevodom Dra. Demetra. *Za kratki čas moći će se sa svakim prvim tenoristom uzperediti* [!]. I on morao je (rečenu pjesmu) opetovati.«²⁸

Na kasnija pitanja kako je postigao takvu karijeru bez pravoga i sustavnog školovanja, Stazić bi odgovarao: marljivošću, promatrajući i slušajući Staudigla, kojega je pred zrcalom pokušavao oponašati te pridržavajući se njegovih savjeta i poslije savjeta tenora Andera.²⁹ Etnomuzikolog i povjesničar glazbe Franjo Kuhač, nazivajući ga Stoeger, također navodi da je:

»učec opet ustrajno, pjevao koji put i u koncertima, tako u koncertu glasovitoga violiniste Ernsta (5. studenoga 1846) pjevajući romancu iz Balfeove opere 'Ciganke' *hrvatskim* tekstom, i u slavenskom koncertu, obdržavanom 2. prosinca 1846 u dvorani 'Zlatna kita', pjevajući dvije hrvatske popijevke od Ferde Livadića *Uzor ljepote* i *Kamena*

²² William Michael Balfe (1808.-1870.), irski skladatelj i pjevač, vrlo popularan sredinom 19. stoljeća. Njegova najpoznatija opera *Ciganka* — *The Bohemian Girl*, nastala je 1843. U Zagrebu je prvi put izvedena 5. listopada 1872.

²³ G. Stazić u Beču, *Danica ilirska*, 12 (28. 11. 1846.) 48, 192.

²⁴ Martin Ditt (1810.-1854.), njemački dramski tenor. Pretpostaviti je da je to glavna muška uloga, u izvorniku Thaddeus, u njemačkome prijevodu Thomas.

²⁵ G. Stazić u Beču, 192.

²⁶ Vjerojatno ulogu notara.

²⁷ Točniji prijevod bio bi *Duh u mlinu*, ali uvriježilo se *Duh u vodenici*. Praizvedba *singspiela* bila je 28. kolovoza 1843. također u Theater an der Wien (usp. Franz STEIGER: *Opernlexikon, Teil II. Komponisten*, Hans Schneider, Tutzing 1977, 438).

²⁸ G. Stazić u Beču.

²⁹ 'Magánszorgalomból', volt a felelet; mikor legelőszőr tartózkodott Bécsben, mindig figyelte a hires Staudiglnek énekését és szájamozgását; hazamenve tükörből próbálta ezt utánozni, aztán szorgalmát észrevette Staudigl maga éws Ander tenoristával együtt koronként ellátták mindenféle jótanácssal és útmutatással.« Bertalan FABÓ: *Erkel énekese (Stéger Ferencz)*, 200.

djeva. Medjutim pjevao je i u glumištu »An der Wien« i to 8. studenoga partiju iz opere 'Ciganke', i 11. studenoga³⁰ tenorpartiju u Granfeldovoj operi 'Der Wassergeister'.³¹ A kako u koncertima, tako je i u operi ushitio slušateljstvo, te stekao najveću pohvalu.«³²

Ali Beč je tada bio u zanosu nastupa Jenny Lind koja je sa senzacionalnim uspjehom pjevala u istome kazalištu, i Stazića nitko nije primjećivao. Uz to se i razbolio i vratio u Zagreb k Štrigi koji ga je brižno njegovao. Kad je ozdravio, neumorni Štriga organizirao mu je gostovanja po Hrvatskoj, Novom Sadu, u Pančevu i Beogradu s kvartetom koji je osnovao Štriga, a uz njih dvojicu tvorili ga još dvojica sudionika praizvedbe *Ljubavi i zlobe*, Ljudevit pl. Pihler i Kamilo pl. Livadić. Na njima su pjevali »patriotičke ilirske davorije, hrvatske i srpske pučke popijevke (koje je Lisinski za četveropjev udesio)«. ³³

Stazić se prisjeća kako je dalje tekla njegova karijera:

»Godine 1848. bukne revolucija. Nastojanjem g. pl. Kuševića, banskog arhivara, ustanovljeno je s pomoću mojih zapamćenja, da je moj otac kao gradski sudac i ljekarnik u Szt. Endre darovao za ono doba dobranu svotu za gradnju narodnog kazališta u Pešti, i ja budem ondje na osnovi statuta namješten za mjesečnu plaću od četrdeset forinti u Košutovim banknotama. Ovdje se ne ću zaustavljati, jer ovdje u mjerodavnim krugovima nikada ne nadjoh ni najmanjega priznanja, već samo zavisti za naklonost općinstva itd.«³⁴

I tako je Stazić, razočaran što u Beču nije ništa postigao, otišao u Peštu³⁵ i u tamošnjem Narodnom kazalištu prvi put nastupio 19. kolovoza 1848. u manjoj ulozi Kralja Lászla V. u operi *Hunyadi László / László Hunyadi* Ferenc Erkel.³⁶ Slijedio je Miklos, također u Erkelovoj operi *Bátori Mária / Mária Bátori*. Prvi tenor opere bio je tada vrlo popularni Károly Farkas-Wolf i Stazić je pjevao manje uloge, ali kad je Farkas-Wolf počeo pobolijevati brzo je ulazio u cijeli njegov repertoar. Već u proljeće 1849. pjevao je Ernaniya Giuseppea Verdija a početkom 1850. Edgarda u *Luciji di Lammermoor*. Postao je Ferenc Stéger ili, kako se poslije navodi, Xavér Ferenc Stéger. Nastavljao je nizati ulogu za ulogom i od tada pa do 1874., kad se

³⁰ Eisenberg navodi da je to bilo godine 1847. Prema svemu sudeći, ipak je to bila 1846.

³¹ Naravno, *Das Gespenst in der Mühle*.

³² Fr[anjo] Š[Ksaver] KUHAČ: Prvi hrvatski operni tenor, *Kazališni almanak 1895*, Tisak dioničke tiskare, Zagreb 1895, 78.

³³ Fr[anjo] Š[Ksaver] KUHAČ: Prvi hrvatski operni tenor, *Kazališni almanak 1895*, 79.

³⁴ G. FLEISCHER: Steger-Stazićeva autobiografija.

³⁵ Δ[Dimitrija DEMETER]: Stazić — Steger, str. 284: »Njegov srebrozvuki čisti glas očaravaše već posvuda, no razvije se u svojoj podpunoj sili i krasoti tek godine 1849., kad opet po preporuci nekih Hèrvatah, nalazećih se u Pešti i Budimu, postane članom magjarskoga kazališta, pošto je kod nemačkoga kazališta u Budimu baš nenajboljom srećom kratko vrijeme pievao bio.«

³⁶ Ferenc Erkel (1810.-1893.), mađarski skladatelj, dirigent i pijanist, središnja ličnost mađarskoga glazbenog života sredinom 19. stoljeća, otac mađarske »velike opere« i tvorac mađarske himne. Bio je ravnatelj 1853. osnovane Budimpeštanske filharmonije, do 1886. ravnatelj i profesor glasovira na Mađarskoj muzičkoj akademiji i ravnatelj 1884. utemeljene Mađarske državne opere.

povukao sa scene, redovito je nastupao u Budimpešti kao gost ili kao stalni član, u Narodnom ili Njemačkom kazalištu. Na prvoj mađarskoj izvedbi *Proroka* Giacomina Meyerbeera pjevao je Jeana u izvedbi u kojoj je glasovita Anna de La Grange³⁷ pjevala Fidès, a mlada Leonora Symanska koja je došla iz Beča i s kojom će se 24. rujna 1850. vjenčati i imati sretan i dugovječan brak, bila je Berta. Samo u Narodnom kazalištu ostvario je 78 nastupa i pjevao 13 uloga — Edgarda u *Luciji*, Verdijeveg Ernanija, Arnolda u Rossinijevu *Guillaumeu Tellu*, Elvina u Bellinijevoj *Mjesečarki*, tri uloge u operama znamenitog austrijskog flautista i skladatelja, Alberta Franza Dopplera:³⁸ Benyovszkog u istoimenoj operi, Kratinova u operi *Afanasia* i Gyulu u operi *Ilka i novačenje husara*,³⁹ zatim Andorasija u operi *A Kunok* manje poznatog skladatelja Györgyja Császára,⁴⁰ Zampu u istoimenoj operi Ferdinanda Hérola (1791.-1833.), Eleazara u *Židovki* Jacquesa Fromental Halévyja (1799.-1862.), spomenute Hunyadi Lászla i Ivana od Leydena (Jean de Leyde) u Meyerbeerovom *Proroku*, Masaniella u operi *Nijema Portičanka* Daniela François Aubera (1782.-1871.) i Cellinija u operi *Benvenuto Cellini* danas nepoznatoga Lea Kerna.⁴¹ U separatu *Erkelov pjevač* — *Ferenc Stéger* Bertalan Fabó navodi i da je Stazić pjevao glavne uloge u Donizettijevoj *Lucreziji Borgiji* i Verdijevoj *Luisi Miller*. Fabó navodi i da je gostovao u Rigi kao Arnold te u operi *Merész Károly*, da su mu glavne uloge bile one francuskih i talijanskih herojskih likova Meyerbeera, Verdija, Donizettija i Aubera te, naravno, onih u mađarskim operama.

No dva navoda iz Fabóve knjige ne čine se pouzdanima. Prvi, da je Meyerbeer rekao: »Uz Rogera⁴² on je moj najbolji Raoul«. ⁴³ U bečkom tisku naprotiv čitamo:

³⁷ Anna Caroline de La Grange (1825.-1905.), francuski koloraturni sopran. Uživala je velik ugled u Europi i s onu stranu oceana. Udana grofica Stanković.

³⁸ Albert Franz Doppler (1821.-1883.), austrijski flautist i skladatelj poljskog podrijetla. Nastupao je u duetu s bratom Karlom, također flautistom. Godine 1838. došli su u Njemačko kazalište u Pešti a 1841. prešli su u Narodno. Franz je s 18 godina bio prvi flautist Opere. Bio je student Franza Liszta i pod njegovim budnim okom orkestrirao je šest njegovih rapsodija. Skladao je sedam opera, prvu, *Benyovszky* 1847., prema drami njemačkog dramatičara Augusta von Kotzebuea (1761.-1819.). Komičnu operu *Ilka és a huszártoborzó* (Ilka i novačenje husara) skladao je 1849. *Wandu* i *Két huszár* (Dva husara) skladao je 1855., melodramu *Salvator Rosa* 1855., a *Erszébet* 1857. Njemačku operu *Judith* skladao je 1870. Od 1858. bio je prvi flautist i dirigent u bečkoj Dvorskoj operi, a zatim profesor flaute na bečkom Konzervatoriju. Doppler je skladatelj i petnaest svojedobno vrlo popularnih baleta. Za Stazića je priredio neke skladbe.

³⁹ na praizvedbi 29. prosinca 1849.

⁴⁰ György Császár (1813./?-1850.), austrijski glazbenik. Kad je Erkel postao upravitelj mađarskog kazališta pozvao je pet glazbenika iz Beča, među njima Georga Kaisera, koji je ime pomadario i postao György Császár. Najprije je bio koncertni majstor a zatim asistent dirigent.

⁴¹ *Lammermoori Lucia* — Edgard, *Ernani* — Ernani, *Tell Vilmos* — Arnold, *Alvajáró* — Elvin, *Benyovszky* — Benyovszky, *Afanasia* — Kratinov, *Ilka és a huszártoborzó* — Gyula ispány, *A Kunok* — Andorasi, *Zampa* — Zampa, *Zsidónő* — Eleazar, *Hunyadi László* — László, *Proféta* — Leyden Janos, *A portici néma* — Masaniello, *Benvenuto Cellini* — Cellini.

⁴² Gustave-Hippolyte Roger (1815.-1879.), glasoviti francuski tenor, za koga su skladali uloge Jacques Halévy, Daniel François Auber i Ambroise Thomas. Prijateljivao je s Hectorom Berliozom i Giacomom Meyerbeerom. Pjevač velike inteligencije, elegantna scenskog držanja i kristalno čista tona. Kad je izgubio glas, bio je do smrti profesor na Konzervatoriju.

⁴³ »Ekkori diadalai között akadt össze Meyerbeer-el, aki őt hallván, kijelentette róla, hogy 'a Roger mellett a legjobb Raul-om'.« Bertalan FABÓ: *Erkel énekese (Stéger Ferencz)*, 202.

»Franz Steger koji je usred položaja diplomiranog ljekarnika uskočio u umjetničku karijeru i između 1853. i 1859. djelovao u kazalištu kod Koruških vratiju, isticao se osobito kao Masaniello u 'Nijemoj Portičanki'; gdje u žestini u igri i pjevanju svakako nije imao suparnika. Kao Raoul i Jean de Leyde nije se mogao svidjeti stvaraocu Hugenota i Proroka, maestru Meyerbeeru. On to nije tajio i Steger je to znao. Meyerbeer se tada zadržao dulje vrijeme u Beču i bio je dnevni posjetitelj opernog parketa. I kada je Steger trebao pjevati, pobrinuo bi se da prije početka predstave proviri kroz okrugli otvor na zastoru na parket da izvidi da 'Rabin' možda još nije tu.«⁴⁴

Tu je i pitanje je li Stazić ikada pjevao Wagnera. U nekrologu objavljenom u zagrebačkim *Narodnim novinama* 3. ožujka 1911. piše da se Wagner 1863. divio Staziću, a u Leksikonu Mađarske akademije iz 1994. spominje se da je pjevao Tannhäusera. U separatu »Stéger Ferencz — Erkelov pjevač« čak piše da je 1858. pjevao Tannhäusera u Beču, što nije točno.⁴⁵ Fabó dalje piše da je Wagner početkom šezdesetih bio u Pešti i da je na koncertu u njegovu čast Steger pjevao Siegfriedovu ariju (kovanje mača) s tri visoka C. Na traženje publike ponavljao ju je, pa je na Wagnerovo čuđenje otpjevao devet visokih C.⁴⁶ Tu tvrdnju treba uzeti s velikom rezervom. Prizor kovanja mača pisan je u vrlo visokoj *tessituri* ali krajnji ton je A a ne visoki C. Prema svjedočenju tenora koji pjevaju Wagnera i Verdija, Wagnerov A naporan je kao Verdijev C, pa se nazočnima — ali nikako ne Wagneru — mogao činiti kao C. Postoji i druga mogućnost — ali vrlo neumjetnička. Možda je Stazić na tom koncertu — nije eksplicitno navedeno da je bio uz orkestar — pjevao uz glasovir i transponirao prizor na više. U tom je slučaju Wagner bio začuđen i, doista, preneražen. Eisenberg u svojem leksikonu odrješito navodi da Stazić nikada nije nastupio u Wagnerovoj operi.⁴⁷ I tu konstataciju možemo uzeti kao točnu. Naime, Stazićev je glas, sudeći prema repertoaru koji je pjevao, bio *lirico*

⁴⁴ »Franz Steger, der vom Stande eines diplomierten Apothekers mitten in die Künstlerbahn hinein sprang und in den Jahren 1853 bis 1859 dem Theater am Kärntnerort angehörte, brillierte vornehmlich als Masaniello in der 'Stummen von Portici', wo er durch die Impetuosität in Spiel und Gesang alerdings keinen Rivalen hatte. Als Raoul und Johann v. Leyden konnte er dem Schöpfer der Hugenotten und des Propheten, Maestro Meyerbeer, nicht gefallen. Dieser machte auch kein Hehl daraus und Steger wußte davon. Meyerbeer hielt sich damals längere Zeit in Wien auf und war täglicher Besucher des Opernparketts. Wenn dann Steger zu singen hatte, pflegte er vor Beginn der Vorstellung durch die runde Oeffnung der Courtine aufs Parkett zu sehen, um zu erkundschaften, ob denn der 'Rabbiner' noch nicht da sei.«, Tenoristen von dazumal (Tenori od negda), *Neues Wiener Tagblatt*, 7. Oktober 1906 (novinski izrezak u Arhivu HAZU, Kuhačeva zbirka, S 141).

⁴⁵ Prva izvedba Wagnerove romantične opere u Beču bila je tek 19. studenoga 1859., a naslovnu je ulogu pjevao Adolf Grimmingner (1827.-1909.). Poslije je ulogu preuzeo Alois Ander.

⁴⁶ »1858-ban Bécsben már a Tannhäuser is Énekelte, ámbar a régi olasz és francia operákat élete végéig jobban kedvelte mindamellet mikor a 60-as évek elején Wagner Pesten járt, a tiszteletére adott hangversenyen már Sigfried kovácsdalát is énekelte a három magas c-vel, amelyből, miután a tomboló közönség kétszer megismeteltette: 9 lett, amit az álmélkodó Wagner Richárd kérdésére maga a művész is humorosan konstatált.« Bertalan FABÓ: *Erkel énekese (Stéger Ferencz)*, 203.

⁴⁷ »Es verdient Erwähnung, daß St., so lang er künstlerisch tätig war nie in einer Wagnerschen Oper auftrat.« Ludwig EISENBERG: *Großes biographisches Lexikon der Deutschen Bühne im XIX Jahrhundert*, 992.

spinto sa sjajnim visokim registrom, možda najbližnji glasu Franca Corellija, ali nikako wagnerijanski dramski tenor.

Nakon četiri godine uspješnog djelovanja u Pešti i oštrog suparništva s Károlyjem Farkasom-Wolfom, Stazić je napustio Peštu i otišao u Prag uz godišnju plaću od četiri tisuće forinta i postao miljenik publike — František Steger. U Pragu je počela briljantna Stazićeva karijera. Počeli su se širiti glasovi o novoj tenorskoj zvijezdi — novom Tichatscheku.⁴⁸ Od pjevača, kako se u Beču činilo, boležljiva glasa, razvio se u pjevačkog diva željeznih pluća koji je nizao najnapornije uloge bez ikakva napora. Njegov sjajan visoki registar oduševljavao je slušatelje, i predstave u kojima je nastupao bile su redovito rasprodane. Na žalost, ostat će tajnom kako i zašto u to doba nije došlo do praizvedbe *Porina* u Pragu. Lisinski se obratio ravnatelju kazališta Stögeru i svojemu prijatelju Staziću-Stegeru — ali odgovora nije dobio.⁴⁹ Čudno, jer je Stazić poštovao Lisinskog i izvodio na koncertima njegove pjesme. Pjesme Lisinskog koje su dospjele do Franje Ksavera Kuhača prepisane su Stazićevom rukom. U Pragu ga je slušao humorist Moritz Saphir⁵⁰ i nagovarao da ode u Beč.

Prije odlaska u Beč Stazić je, prema Kuhaču, 2. travnja 1852. u Pešti pjevao u operi *Linda*⁵¹ i

»polovicu čistog dohotka koju je imao dobiti od te predstave naime 252 for. 11 nov. predao je peštanskom konzervatoriju, da se utemelji zaklada pod njegovim imenom. U prosincu iste godine, kad je i opet u Pešti gostovao te ovoj zakladi priklopio jedan dio svog honorara, pošlo je nekoliko mladića k Stoegeru, da mu se u ime konzervatorijskih pitomaca poklone i zahvale. U ovom poslanstvu bio je i pisac ovih redaka.«⁵²

Glas o novoj tenorskoj zvijezdi ubrzo se proširio, i Beč je preuzeo Stazića. Prvi put je s golemim uspjehom nastupio 12. lipnja 1853. kao Arnold u *Wilhelmu Tellu*. Gostovao je s glasovitim mađarskim umjetnicima, sopranisticom Thérèsom Tietjens⁵³ i baritonom Johannom Nepomukom Beckom.⁵⁴ Uskoro je, sada Franz

⁴⁸ Joseph Aloys Ticháček (Tikáček) (1807.-1886.) glasoviti češki tenor, s manjim prekidima prvak Dvorske opere u Dresdenu, prijatelj Richarda Wagnera i prvi interpret njegova *Rienzi* (1842.) i *Tannhäusera* (1845.).

⁴⁹ Usp. Lovro ŽUPANOVIĆ: *Vatroslav Lisinski*, JAZU, Zagreb 1969, 114.

⁵⁰ Moritz Saphir (1795.-1858.), austrijski satiričar i novinar. Surađivao u časopisu *Theaterszeitung* a zatim osnovao časopis *Der Humorist*.

⁵¹ Vjerovatno je riječ o Donizettijevoj operi *Linda di Chamounix* i ulozi Carla, ali nema potvrde da je tu ulogu pjevao u Pešti. Izvjesno je da ju je pjevao u Beču.

⁵² Fr[anjo] Š[Ksaver] KUHAČ: Prvi hrvatski operni tenor, *Kazališni almanak 1895*, 80-81.

⁵³ Thérèse Cathline Johanna Alexandre Tietjens (1831.-1877.) debitirala je 1849. u Hamburgu, u kojemu se i rodila, kao Donizettijeva Lucrezia Borgia, što je bila jedna od njezinih najpoznatijih interpretacija. Preko Frankfurta i Beča, gdje se istaknula kao nenadmašna Valentina u *Hugenotima*, došla je 1858. u London i s prezimenom Titiens postala apsolutna engleska primadona, gotovo institucija. Njezin lijep i moćan glas raspona od 3 oktave, naglašen osjećaj za stil i neobična interpretativna snaga dolazili su najviše do izražaja u kreacijama velikih dramskih likova poput

Steger, postao član Dvorske opere i njezin veliki prvak, nositelj najtežih uloga u tenorskom repertoaru, s basnoslovnim honorarima od deset tisuća guldena i pod neposrednom zaštitom i zagovorništvom oca cara Franje Josipa, nadvojvode Franje Karla — Franza Karla Josepha (1802.-1878.). Publika ga je oduševljeno prihvatila. S većim ili manjim prekidima, kao stalni član ili gost, Stazić je do ožujka 1871. u Dvorskoj operi ostvario oko 350 nastupa (345 u operi i 4 na koncertu). Kad je u Beču tražio godišnju plaću od 16.000 forinti, mirovinu za sebe i suprugu te glumarinu (Spielhonorar), otkazali su mu ugovor. No njegov zaštitnik, najdvojvoda, ne želeći odustati od zadovoljstva da uživa u njegovim predstavama, sredio je da kao gost dobiva honorar od 400 forinti po predstavi, što je u konačnici bilo znatno više.⁵⁵

Stazićev bečki repertoar bio je vrlo raznolik. Pjevao je 24 uloge, od lirskog Donizettijevog Gennara u *Lucreziji Borgiji* do izrazito dramskog Eleazara u Halévyjevoj *Židovki*. Njegov je glas imao sjaj i snagu herojskog tenora, a pjevačka tehnika mu je dopuštala da svlada široku paletu iznimno zahtjevnih likova, od paklenog Rossinijevog Arnolda i Meyerbeerovih Raoula u *Hugenotima*, Ivana od Leydena u *Proroku* i Roberta u *Robertu đavlu* do Lyonela u *Marti* i Stradelle u operi *Alessandro Stradella* Friedricha von Flotowa (1812.-1883.), te Verdijevog Ernanija, Arriga u *Sicilijanskoj večernji* i Manrica u *Trubaduru*, kao i Pollionea u Bellinijevoj *Normi*. U tom širokom repertoaru bili su i Donizettijevi Edgardo, Carlo u operi *Linda di Chamounix*, Fernando u *Favoritkinji*, Alamir u *Belizaru* i Abayaldos u *Dom Sébastienu*.⁵⁶ U trima predstavama *Favoritkinje*, koja se davala pod naslovom *Leonore*, u listopadu 1853. partnerica u naslovnoj ulozi bila mu je nećakinja Richarda Wagnera, glasovita Johanna Wagner-Jachmann.⁵⁷ U Beču je Stazić/Steger bio i Licinije u *Vestalki* i Ferdinand u *Ferdinandu Cortezu* Gasparea Spontinija (1774.-1851.), Thaddeus (Thomas) u Balfeovoj *Ciganki* i Andrea u njegovoj *Keolanthi*, na njezinoj prvoj izvedbi u Beču 3. prosinca 1853. kojom je dirigirao skladatelj. U Auberovim operama bio je Azaël u *Izgnubljenom sinu*, već spomenuti Masaniello i Vojvoda Olaf u *Gustavu III. ili Krabuljnom plesu*, koji se u Beču izvodio pod naslovom

Bellinijeve *Norme*, Leonore u *Fideliju*, Donne Anne u *Don Giovanni* i Medeje Luigija Cherubinija. Prema mnogim mišljenjima, najfiniji je dramski sopran druge polovice 19. stoljeća.

⁵⁴ Johann Nepomuk Beck (1827.-1904.), od 1853. više od trideset godina član bečke Dvorske opere. Pjevao je Don Giovannija u predstavi Mozartove opere, kojom je otvorena nova zgrada bečke Dvorske opere 25. svibnja 1869. godine.

⁵⁵ Usp. Fr[anjo] Š[Ksaver] KUHAČ: *Prvi hrvatski operni tenor, Kazališni almanak 1895*, 80.

⁵⁶ Donizettijeva »velika opera« u pet činova *Dom Sébastien, Roi de Portugal* praizvedena je 13. studenoga 1843. u pariškoj Opéri. Zanimljivo je da je uloga Abayaldosa pisana za bariton. Talijanski naziv opere je *Don Sebastiano*.

⁵⁷ Johanna Wagner udana Jachmann (1826.-1894.), kći najstarijeg Wagnerova brata Alberta. Iznimno darovita pjevačica i glumica, snažna scenska osobnost, nakon što se zbog paralize jedne strane lica 1869. povukla s operne scene (iako je i dalje povremeno nastupala), nastavila je karijeru u drami postavši osobito slavna kao Goetheova Ifigenija. Opernu karijeru postigla je vrlo mlada, nije navršila 18 godina a već je bila Kraljevska saska komorna pjevačica. Glas joj je bio rijetke ljepote opsega tri oktave pa se češće o njoj govori kao mezzosopranistici (bila je sjajan Bellinijev Romeo). Wagner je za nju skladao Elizabetu u *Tannhäuseru*.

Die Ballnacht (Plesna noć). U Beču je najviše — 46 puta — pjevao Eleazara, zatim Masaniella — 36 puta.⁵⁸ Koliko je Stazić-Steger bio slavan i poštovan u Beču, svjedoči i to da je njegov portret izradio vrlo cijenjeni slikar Domenico Peduzzi.⁵⁹

Stazić je istodobno bio jedan od najcjenjenijih prvaka Narodnog kazališta u Pešti, ali je redovno nastupao i u Njemačkom kazalištu. Tako je poznato da je 18. prosinca 1863. pjevao Riccarda u Verdijevu *Krabuljnome plesu* s velikom hrvatskom sopranisticom Ilmom von (de, di) Murskom,⁶⁰ s kojom je i u Beču nekoliko puta zajedno nastupio.⁶¹ Početkom 1860. gostovao je s velikim uspjehom u Londonu, ali gostovanje je naglo prekinuto zbog intriga. Potkraj godine s jednom

⁵⁸ Uloge: *Lucrezia Borgia* — Gennaro, *Die Jüdin* — Eleazar, *Wilhelm Tell* — Arnold, *Die Hugenotten* — Raoul de Nangis, *Der Prophet* — Johann von Leiden, *Robert der Teufel* — Robert, *Martha* — Lyonel, *Alessandro Stradella* — Stradella, *Hernani* — Hernani, *Die Sizilianische Vesper* — Arrigo, *Der Troubadour* — Manrico, *Norma* — Sever, *Lucia von Lammermoor* — Edgar Ravenswood, *Linda von Chamounix* — Graf Arthur, *Leonore* — Fernand, *Belisar* — Alamir, *Dom Sebastian* — Abaialdos, *Die Vestalin* — Licinius, *Ferdinand Cortez* — Cortez, *Die Zigeunerin* — Thomas, *Keolanthe* — Andrea, *Der verlorene Sohn* — Azaël, *Die Stumme von Portici* — Masaniello, *Die Ballnacht* — Herzog Olaf.

⁵⁹ Domenico Antonio Peduzzi (1817.-1861.), nizozemski slikar talijanskog podrijetla, rođen u Amsterdamu. Đak glasovitoga Jana Willema Pienemanna (1779.-1853.). Poznat je po upotrebi svjetla i slikanju interijera. Umijeće portreta naslijedio je od svojega učitelja. Umro je u Beču.

⁶⁰ Ilma von (de, di) Murska (1834.-1889.), sudeći ne samo prema svjedočenjima suvremenika nego i prema mjestu koje joj se posvećuje u glazbenim priručnicima, i onima iz najnovijih dana, jedna je od najvećih pjevačica 19. stoljeća, što znači i najvećih uopće. Ugledni engleski glazbeni kritičar Herman Klein (1856.-1934.) u svojoj knjizi *Great women-singers of my time* (Velike pjevačice moćega doba), objavljenoj u Londonu 1931. napisao je: »Desetak godina bila je uz Adelinu Patti i Pauline Lucca, koje su joj prethodile, i Christine Nilsson, koja je došla nakon nje, najveći koloraturni sopran doba koje nije oskudijevalo velikim pjevačicama, kada pjevačke božice nisu bile rijetkost, i osigurala je sebi ime i istaknuto mjesto u Dvorani opernih uglednika« (str. 80). Rođena je u Ogulinu kao Ema Pukšec, kći upravnog kapetana Slunjske graničarske pukovnije Josipa Pukšeca, koji je 1850. zbog zasluga premješten u Zagreb te je dobio plemstvo s predikatom de Murski. »Briljantna ali ekscentrična«, prozvana *hrvatski slavuj*, prva je pronijela slavu hrvatskog pjevanja trima kontinentima. Glazbenu poduku stekla je najprije u školi HGZ-a u Zagrebu kod Vatroslava Lichteneggera (1809.-1885.) i nastavila u Beču u školi glasovite Mathilde Marchesi (1821.-1913.). Debitirala je, prema većini izvora, 1862. u Firenzi kao Marguerite de Valois u Meyerbeerovim *Hugenotima*. Nakon napornih turneja po Italiji i Španjolskoj 1863. pjevala je u Pešti i Berlinu te 1864. postala zvijezda bečke Dvorske opere i londonskih kazališta. Ujednačena glasa raspona od tri oktave, savršene pjevačke tehnike koja joj je omogućavala da i najkompliciranije kolorature izvede besprijekornom točnošću i vrhunske muzikalnosti, izvanredna glumica, s osobitim je uspjehom interpretirala uloge koje su sadržavale nešto nestvarno, rječnikom 19. stoljeća — prizore ludila. Godine 1873. pjevala je Sentu u *Ukletom Holanđezu*, u prvoj izvedbi jedne Wagnerove opere u Engleskoj. Nakon blistave europske karijere, već na silaznoj putanji, otisnula se u Ameriku, Australiju i Novi Zeland; 1880. postala je profesorica na National Conservatory of Music u New Yorku. Njezine su najveće kreacije bile Donizettijeva Lucia di Lammermoor i Linda di Chamounix, Meyerbeerova Marguerite de Valois i Dinorah, Gounodova Juliette, Bellinijeva Amina u *Mjesečarki*, Flotowljeva Marta, Mozartova Kraljica noći u *Čarobnoj fruli* i Constanza u *Otmici iz saraja*. Umrula je u Münchenu. Irski dramatičar, koji je dugo bio i strog engleski glazbeni kritičar, George Bernard Shaw (1856.-1950.) u *London Music in 1888-89 as heard by corno di bassetto* (Constable and Company Ltd., London 1939) završio je 23. siječnja 1889. vrlo dug nekrolog Murskoj riječima: »Bila je lady of position [...] i njezina vještina vokalne pirotehnike bila je samo mali dio svega onoga što joj daje pravo na mjesto među najvećim opernim umjetnicima vremena.« (»... and her skill at vocal pyrotechnics was only a small part of the powers which give her a claim to a place among the greatest operatic stars of her day.«), str. 552.

⁶¹ Usp. Wolfgang BINAL: *Deutschsprachiges Theater in Budapest*, Wien 1972, 277.

talijanskom opernom družinom gostovao je prvi put u Bukureštu. I tu je uspjeh bio velik pa je u taj grad više puta dolazio. Godine 1872. u njemu je u repertoar uvrstio novu, naslovnu ulogu u tada vrlo popularnoj operi *Ruy Blas* Filipa Marchettija.⁶²

* * *

Već europski slavan, Stazić nije zaboravljao Zagreb, koji je bio prilično dobro upoznat s njegovim inozemnim uspjesima, pa u svibnju 1858. *Narodne novine* navode: »G. Stazić, kojega umjetničko pievanje našlo je u najvećim gradovima Niemačke, a i u istom Londonu, gdi je, kao što čujemo, više koncertah dao, podpuno priznanje.«⁶³ Demeter piše:

»Sada nema pievača u svojkolikoj niemačkoj zemlji, koi bi od njega bolje plaćen i kadar bio svojim pievanjem čarobnie dielovati na občinstvo. On je u najnovie vrieme malone svu Niemačku proputovao i svigdie je pobudio divljenje i uzhit. Gdiegod pieva, posvuda su kazališta dubkom puna i posvuda je on od strane občinstva najvećim počastima primljen. To je faktum, koi se neda tajit i koi badava uzdermat nastoji po gdiekoi pretierani kritikaster svojim ciepidlačenjem. On je dosad posvud imao za sebe pretežnu množinu, kao nijedan drugi njegovih sudrugovah u svojkolikoj niemačkoj zemlji.«⁶⁴

Talijanski impresario Ulisse Brambilla gostovao je sa svojom družinom, i Stazić je pozvan da dođe u grad u kojemu je počela njegova karijera. Došao je, otpjevao dvije predstave *Ernanija* 15. i 16. svibnja, dvije predstave *Trubadura* 19. i 20. svibnja, jednu *Lucije di Lammermoor* 22. svibnja. Zatim je 24. svibnja priredio opernu večer koja je sadržavala II. i III. čin *Trubadura* te II. i IV. čin *Lucije*. Oduševljenje kojim je publika primila slavnoga pjevača neopisivo je. Ovacije, cvijeće, vijenci, pjesme, soneti — bili su u skladu s ushićenošću kritike. Sudeći po osvrtima na njegove zagrebačke nastupe Stazić je pjevao visoki C iz prsnog registra kao i glasoviti francuski tenor Gilbert Louis Duprez,⁶⁵ imao je izvrsnu pjevačku tehniku, vladao

⁶² Filippo Marchetti (1831.-1902.), talijanski skladatelj i pjevački pedagog, od 1885. ravnatelj Konzervatorija u Rimu. Skladatelj bogata melodijskog nadahnuća i sigurne tehnike najviši je domet postigao u svojedobno vrlo popularnoj operi *Ruy Blas* praižvedenoj 1869. godine. *Ruy Blas* je u Zagrebu prvi put izveden 20. svibnja 1875.

⁶³ Rubrika: Narodno kazalište, *Narodne novine*, 24 (27. 5. 1858) 119, 316.

⁶⁴ Δ[Dimitrija DEMETER]: Stazić — Steger, 284.

⁶⁵ Gilbert Louis Duprez (1806.-1896.) debitirao je 1825. kao 19-godišnjak u izrazitoj ulozi za *tenore leggero* — Almavivi u Rossinijevu *Seviljskom brijaču* (Il barbiere di Siviglia). Unio je pravu revoluciju u tehniku tenorskog pjevanja, kad je na prvoj talijanskoj izvedbi Rossinijeva *Guglielma Tella* 1831. u Lucci prvi put punim glasom otpjevao visoki C iz prsnog registra, tzv. »do di petto«, a ne kao što su ga tenori do tada pjevali u *falsetoneu*. Pjevao je Edgarda na praižvedbi *Lucije di Lammermoor* u Napulju 1835. Od 1837. neupitni prvi tenor pariške Opère. Nakon 1851. povukao se sa scene i posvetio podučavanju.

je svim potrebnim ukrasima, intonacija mu je bila čista, dikcija uzorna, pjevačka inteligencija razvijena, pa je svoje likove i interpretativno oblikovao dajući im scensku uvjerljivost. Nakon *Ernanija* u rubrici Kazalište u *Narodnim novinama*, potpisan Δ [Dimitrija Demeter] pisao je:

»Njegov glas je prava rietkost u naše vrijeme. Svaki njegov zvuk umiljat je, mekan, sladak, zvučan kao sreberno zvonce a proteže se do najskrajnje dosad poznate nam visine muškoga pèrsnoga glasa (on pieva iz pèrsih visoki C, kojega je u novie vrijeme na kazalištima tako rekuć nestalo ili čuje se kadikad tek u tako zvanom falzetu), a nije mlitav, slabahan, kao što su obično visoki tenori, već kadar je i u najvišjim zvučima razvit znatnu silu, što mu daje osobitu cieniu. [...] Glas mu je podpunoma u njegovoj vlasti, intonacia sasvim čista, svaki zvuk izglađen, prelazi pravilni, gèrlo gibko, tril savèršen, sricanje riečih toli razgovietno, da svaku slovku razumieti možeš; no nije tehničko izobraženje samo, u kojem je toli napredovao, već on pokazuje i rietku kod današnjih pievačah inteligenciu, on razumije i čuti, što pieva i nastoji lice, koje predstavlja, esličnim bojama izlikovat ne samo u glasovima već i u kretanjima, koja su vazda slikovna, krasna i umietničkim pokojom izvedena. To je, što nas je najvećma zateklo i uslied čega neuzežemo se nazvat ga umietnikom tim većma, što smo s radostju opazili da nikada nežèrtvuje teatralnom efektu svojeg umietničkog osviedočenja, jer da hoće da ide obćenitim putem današnjih pievačah, lahkim trudom bi gdiegdie i još veći momentani utisak proizvesti mogao, ali on cieni više istinu nego li zasieniu i to vriedi da bude od iskrene kritike osobito uvaženo.«⁶⁶

Nakon *Trubadura* isti je kritičar pisao:

»Uzhit, koi je naš mili gost g. Steger (Stazić) u sinočnoj i preksinočnoj predstavi Verdiove opere 'Il Trovatore' kao Manrico proizveo, ostat će u lietopisima našega kazališta zabilježen kao jedincat, odkada isto postoji; no to neopisivo pleskanje i klicanje, kojim je od strane našega občinstva osobito njegova aria 'Di quella pira l' orrendo foco' u trećem činu primljena bila, stajalo je u jednakom razmierju s izvèrnostju njegova majstorskoga pievanja. Teško da ima današnji dan umietnika, koi bi toliku silu s tolikom ljubkostju i muzikalnom izpravnostju sjedinit mogi i umio kao što je on učinio u tom uzdèrmajućem napievu. Veličanstven njegov glas i izglađeni način njegova pievanja dielovao je na dubkom napunjeno kazalište uprav čarobno. On je bio poslie ove njegove velike pievačke umotvorine pod uzhitnim klicanjem 'Živio' nebrojenih putah uzastopce izazvan.«⁶⁷

I predstava *Lucije di Lammermoor*

»bila je praćena tolikim izrazima uzhita i odlikovanja od strane zanešenoga općinstva, da se nesiećamo, da smo ikad sjajnijoj i sèrdačnijoj kazališnoj svetkovini pribivali. Dubkom puno kazalište, neobično sjajno razsvietljenje gledališta, što je jedno društvo

⁶⁶ Δ [Dimitrija DEMETER]: Kazalište, *Narodne novine*, 24 (19. 5. 1858) 113, 300.

⁶⁷ Δ [Dimitrija DEMETER]: Kazalište, *Narodne novine*, 24 (21. 5. 1858) 115, 306.

iskrenih štovateljah slavnoga pievača na svoje troškove učinilo naredit, pjesme iz galerie u parter bačene tako u našem narodnom, kao i u niemačkom jeziku, najskrasnie cvieće u velikoj kolikoci, koje je daždilo vas večer na igralište, množina vienacah, od kojih se je osobito odlikovala jedna umietno izhitrena lovorika s veleliepnom vèrpcom, na kojoj su, kao što smo doknadno vidili, utištene bile rieči: 'Pievaču Franji Staziću uzhićeni Zagreb. Dne 22. svibnja 1858.' Pleskanje, klicanje, potencirano do najvišjega stupnja, izazivanja bez konca i kraja, jednom riečju, svega ti je tu bilo, što smo izmislit mogli, da ljubimcu pievačice vile na najjasnii način pokažemo, nakoliko nam je omilio, koliko se time ponosimo, da je tiek svoga slavnog umietničkoga dielovanja kod nas započeo i koliko ga štujemo nesamo kao umietnika već i kao sèrdačna čovieka, koi na vèrhuncu svoje slave na pèrvi poziv od strane ravnateljstva našega kazališta odmah pohiti k nama, da nas svojim čarobnim pievanjem ublaži i pokaže nam, da nije zaboravio onoga srodnoga mu miesta, gdje je dane svoga pèrvog umietničkoga razvitka proveo i gdje mu je njegov neobičan pievački dar toliko sèrdačno nege našao. Uzhit za predstave, koja je od strane korisnika savèršena bila, postigao je najveći stupanj u glasovitom finalu drugog i u zaglavoj arii posljednjega akta. I mi, koji smo prigodu imali čuti Moriana⁶⁸ toliko putih u toj operi, gdi je on po suglasnom sudu najglavniih evropskih gradovah priznan bio uzorom, moramo iskreno priznati, da nas je gospodin Stazić ipak zateko. Osobito pošo mu je za rukom onaj izraz najdublje sèrčane bolji, koi je u posljednjem aktu znao metnuti u rieči 'Mia Lucia!' Nesiećamo se da smo ikad što veličanstveniega u toj struci čuli. [...] Poslie drugog akta predao je jedan odbor priateljah kazališta gospodinu Staziću za uspomenu jednu srebèrnu kupu i tacu.«⁶⁹

Stazić se znao odužiti, i kako pišu *Narodne novine* poslije operne večeri 24. svibnja:

»Uzhit, koje je njegovo nesavrnjivo pievanje proizvelo, bio je opet neopisiv i još tim oduševljenii, što taj večer nije samo sjao kao pievač već i kao čoviekoljub, budući da je svukoliku nagradu, koju je povuko ovaj večer, i koja je kao polovina dohodka po odbitku večernjih u 80 fr. srebra sastojećih troškovah iznosila prieko 180 fr. srebra, velikodušno poklonio u jednakim dielovima ovdašnjem ubožištu, pestovalištu i društvu čoviečnosti. No to nebiaše jedini blagotvorni čin, što je za svoga bavljenja u našem gradu učinio. Obćenito je poznato, da je više nego jednom siromaku radostno obilatu pomoć pružio, koi se je na nj obratio. Nov dokaz, da u grudima prava umietnika kuca plemenito sèrce!«⁷⁰

Na sveopću želju Stazić je 10. lipnja 1858. održao koncert uz sudjelovanje supružnika Ognjena i Julijane Štriga, koji su bili pjevači amateri i poslije sudionici prve hrvatske izvedbe 1871. prvog Verdijeg djela, *Trubadura*, pijanista Juliusa

⁶⁸ Napoleone Moriani (1808.-1878.), istaknuti talijanski pjevač sredine 19. stoljeća, poznat i po svojoj vezi s pjevačicom Giuseppinom Strepponi (1815.-1897.), budućom suprugom Giuseppea Verdija, s kojom je imao dvoje djece.

⁶⁹ Rubrika: Kazalište, *Narodne novine*, 24 (29. 5. 1858) 121, 322.

⁷⁰ Rubrika: Narodno kazalište, *Narodne novine*, 24 (27. 5. 1858) 119, 316.

Epsteina,⁷¹ violinista Antuna Schwarz⁷² i violončelista Ivana Oertla.⁷³ Pjevao je pjesme Ferde Livadića na hrvatskom i njemačkom jeziku na tekstove Petra Preradovića (1818.-1872.) i Antuna Mihanovića (1796.-1861.), te dva operna dueta. Oduševljenje se ponovilo.

»On je isto tako izvèstan u predavanju pjesamah, košto je kao dramatični pievalac. On točno shvaća razliku medju lirikom i dramom i umije smisao i težnju skladateljevu raztumačit do najfinie potankosti. On ima glas podpunoma u svojoj vlasti, koi mu shodno mislima, koje ima da izrazi, sad uzraste do gromovne sile a sad se opet razpèršuje do daha najnježniega uzdisaja. Riečjom tolika mu je vieština, da može svojim glasom činit, što god mu se hoće, a ukus mu je toli uglađen, um toli izobražen, da nikada neprekoračuje granicah estetične liepote, da nikad svojevoljno ne izopačuje težnje piesnikove i skladateljeve, nepromienjuje značaja i pravca umotvorine, već uprav divnim načinom dosliedno ju izvodi u duhu, u kojem je sastavljena. A sve to biva bez svakoga vidiva napora, bez svake pretieranosti, kao da je sve proizvod naravnoga nagona, a ne plod mučnoga truda pa to je uprav, što karakterizira prava umietnika.[...] Komadi, koje je u tom koncertu izveo g. Stazić bili su sliedeći:

1. 'Odcvietaste ružice' od Preradovića i 'Plač za dragom' od Mihanovića s muzikom od Fr. Livadića Samoborskoga. 2. a) 'Stilles Sehnen' od K. Hölzela, b) Schiffers-Gruss od F. C. Füchsa, c) 'Ade' od Essera, kojima je na obće zahtievanje dodao još jednu pjesmicu. 3. Duet, iz Verdieve opere: 'I due Foscari' s gospojom Štrigom a napokon 4. 'I Marinari' duet s gospodinom Štrigom.«⁷⁴

Nepobitno je da se Stazić 1858. približavao svom umjetničkom zenitu. Imao je trideset i četiri godine, glas mu je cvjetao u svoj svojoj raskoši a nakon dvanaest godina, makar i ne sustavne karijere, imao je već toliko iskustva da se oblikovala njegova umjetnička osobnost. Posve je razvidno da ga je publika obožavala zahvaljujući ne samo njegovim iznimnim glasovnim kvalitetama nego i cjelokupnosti njegove ličnosti. Kritika je ponekad bila suzdržanija, pa u prigodi njegova gostovanja u Narodnom kazalištu u Pešti 1858., kad je pjevao Ernaniya, Eleazara i Zampu, čitamo da »i sada ima snažan i izražajan glas koji danas koristi s više umijeća nego ranijih godina. U glumi je također mnogo napredovao premda

⁷¹ Julius Epstein (1832.-1926.), pijanist i pedagog. Osnove glazbene naobrazbe stekao je kod Vatroslava Lichteneggera u Zagrebu, u kojemu je rođen. Nastavio je studirati glasovir i kompoziciju u Beču, gdje je od 1867. do 1901. bio profesor na konzervatoriju. Uživao je velik ugled kao klavirski pedagog. Prijatelj Johannes Brahmsa i savjetnik mladome Gustavu Mahleru.

⁷² Antun (Anton) Schwarz (Švarc) (1823.-1891.), violinist i dirigent, zagrebački i bečki đak, bio je od 1851. do smrti nastavnik violine u školi HGZ-a. Svirao je na praizvedbi opere *Ljubav i zloba*. Ravnao je operetama od 1863. do dolaska Ivana pl. Zajca. Od 1870. do 1881. bio je kapelnik kazališnoga orkestra i zborovođa opere. Vodio je orkestar Društva prijatelja glazbe.

⁷³ Ivan (Jan) Oertl (1827.-1889.), violončelist češkog podrijetla. Glazbenu naobrazbu završio je u Pragu, od 1849. član orkestra u bečkom Karltheatru, od 1852. nastavnik violončela i teorije u HGZ-u u Zagrebu. Bio je koralist zagrebačke katedrale, a od 1870. prvi violončelist zagrebačke Opere.

⁷⁴ Koncert gosp. Franje Stazića., *Narodne novine*, 24 (12. 6. 1858) 132, 344.

Slavnomu pievaču
Franji Steger-Staziću
 prilikom njegova pievanja
 u operi „Lucia di Lammermoor“
 u Zagrebu. Dne 22. svibnja 1858.

Kad viećahu kod porođa Tvoga
 Rojenice o budućej kobi,
 Reče jedna: „Taj neka predobi
 U pievanju umnome svakoga.“

U mladjašnjoj jurve Tvojoj dobi,
 Došav usred roda hërvatskoga,
 Tieran silom suda vilinskoga
 Glas doista Tvoj nam sërca probi.

I pohitiv u sviet strani tado,
 Kò ljubimac umiotničke Vile
 Očaro si i najveće grado.

Sad u slavju kada rajske sile
 Glas Tvoj opet nam razvijat stade,
 Slasti su se neba nam odkrilo.

Odgovorni učrednik. Dr. Demeter.

Narodne novine, 24 (29. 5. 1818) 121, 322.

mu to još uvijek nije jaka strana.«⁷⁵ Gdjegod nešto čitali o Staziću uvijek se naglašava njegova srdačnost i posebno zračenje kojima je osvajao. I ne samo publiku! Bio je omiljeni pjevač Ferenc Erkela, koji ga je smatrao idealnim tumačem svojih tenorskih likova. Erkel je za njega u ariju Lászla »O, szállj hozzam« (O, doleti k meni) iz prvog čina opere *Hunyadi László* za izvedbu 12. studenoga 1859. unio neke nove elemente. Smatrali su ga »Erkelovim tenorom«.

⁷⁵ »Stéger most is erőtjeljes, megrázó hang birtokában van, melyet jelenleg so kkal művésziebben használ, mint évek előtt. Játékban is sokat nyert, habár a játék még most sem erős oldala.«, *Hölgyfutár*, (1958) 10.

Franjo Stazić pod imenom Francesco Steger nastupao je i u Italiji. U karnevalskoj sezoni (Stagione lirica carnevale) od prosinca 1864. do veljače 1865. u Teatru Regio u Parmi pred najstrožom publikom u Italiji nastupio je 23 puta. Na Božić 1864. pjevao je Arnolda u *Guglielmu Tellu*, talijanskoj verziji Rossinijeva *Guillaume Tella* u prijevodu Calista Bassija.⁷⁶ U siječnju je bio Edgardo u *Luciji di Lammermoor*. Don Sebastiana u istoimenoj Donizettijevoj operi u veljači je pjevao deset puta. Godine 1866. u Teatru Comunale u Trstu pjevao je Eleazara u *Židovki*. Bio je i prvi hrvatski pjevač koji je nastupio u Scali. Godine 1866. i 1867. pjevao je Pollionea u *Normi*, Vasca da Gamu u *Afrikanki* i Manrica u *Trubaduru*. U Teatro São Carlos u Lisabonu nastupao je u sezoni 1869./1870.

Poslije 1858. Stazić nije navraćao u Hrvatsku

»već je gostovao u raznim gradovima Austro-Ugarske, Njemačke, Italije, Franceske, a najradije u Španiji, kamo je svake godine odilazio, te se napokon i nastanio u Madridu. Prištedivši lijep novac, ostavi Madrid, te si kupi god. 1882 lijepu vilu na blatnom jezeru, nedaleko kupelji Füred, kašnje pako posjed u rodnom svom mjestu St. Andreu, gdje i sada živi.«⁷⁷

Kuhač napominje da je te podatke, kao i one o Stazićevu boravku u Beču, dobio od neke Stazićeve rođakinje u Budimu posredovanjem sestre koja također u Budimu stanuje.

Stazić se u Beč vratio 1871. nakon šest godina odsutnosti. Vjerovao je da će svojom krunskom ulogom Eleazara ponoviti prijašnje trijumfe i u novoj zgradi Opere, ali taj je njegov nastup kritika porazno ocijenila. Ugledni bečki kritičar Eduard Hanslick (1825.-1904.) zamjerio mu je »stereotipnu bešćutnost u glumi«, drugi su dodali »neprikladan njemački izgovor, samovolju u interpretaciji«, te isticali kako mu je »nestalo čistoće i sjaja u glasu — što je bila posljedica prečestih nastupa«. ⁷⁸ Posve je jasno da mu je glas s godinama izgubio nekadašnji sjaj, ponestalo mu je čvrstoće u držanju tona, nastajao je neugodan tremolo a osjetljivo glazbeno uho nije to moglo podnijeti. Oprostio se od prijestolnice, još je tri godine povremeno gostovao u drugim gradovima i dalje oduševljavao svojim interpretacijama Meyerbeerovih likova. Nakon dvadeset godina vratio se u sezoni

⁷⁶ *Guillaume Tell* kao francuska »velika opera« praižveden je u pariškoj Opéri 3. kolovoza 1829. Prva izvedba opere u talijanskome prijevodu Calista Bassija kao *Guglielmo Tell* bila je 17. rujna 1831. u Lucci.

⁷⁷ Fr[anjo] Š[Ksaver] KUHAČ: Prvi hrvatski operni tenor, *Kazališni almanak 1895*, 81.

⁷⁸ »Man ging ihm scharf an den Leib, tadelte auch seine mangelhafte deutsche Aussprache im Gesang, die man anno dazumal vor lauter Lob zu tadeln vergessen hatte. Zudem hatte auch seine Stimme, vermutlich durch die Gastspieljagd, in der Tat an Reinheit eingebüßt und die Schattenseiten seines Vortrags im Gesang und Spiel traten nur greller hervor. So warf ihm Eduard Hanslick 'die stereotype Seelenlosigkeit seine Spieles' vor und er wie andere strenge Beurteiler konstatierten einen entschiedenen Rückschritt.« Ludwig EISENBERG: *Großes biographisches Lexikon der Deutschen Bühne im XIX Jahrhundert*, 992.

1873./1874. u Narodno kazalište u Budimpešti i ulogom Wilhelma Meistera u operi *Mignon* Ambroisea Thomasa (1811.-1896.)⁷⁹ u kojoj mu je partnerica bila Minnie Hauk⁸⁰ oprostio se od pozornice. I, prema vlastitim riječima:

»Pa tako u četiri jezika pjevajući, prodjoh sva najveća kazališta. Nažalost bijah već prestar odazvati se pozivu u Južnu Ameriku, a tome su krivi liječnici.⁸¹ Žalim što se i proti njihovu savjetu ne uputih onamo, već se po mnogom nagovaranju budimskih prijatelja i rodjaka povratih u onu... otrovnu kolibu u Pešti. Inače bih bio svoju karijeru mogao još znatno produžiti. A sada basta di queste disgradevole cose.«⁸²

Nakon povlačenja sa scene Stazić se počeo baviti poljoprivredom i stočarstvom. Dana 2. prosinca 1894. proslavio je u Beču sedamdeseti rođendan. Imao je još uvijek lijep i svjež tenor. Kuhač navodi da mu je pripovijedao »nadkontrolor kr. magj. državne željeznice i vrstan violinista, gosp. Antun Nespör, kako se je u St. Andreu slučajno sastao i upoznao sa Stoegerom.« On se tužio na »sadanje tenoriste koji ne pjevaju nego samo viču. A da dokaže kako su pjevali prijašnji tenori a kako sadašnji, stade pjevati nekoliko opernih odlomaka po prijašnjem i po sadašnjem načinu pjevanja«. Kuhač dalje piše: »Gosp. me je Nespör uvjeravao, da se je gotovo čudio čistoj intonaciji i zvučnosti grla, najviše pako njegovom divnom predavanju.«⁸³ Dana 24. rujna 1910. Stazić je u tišini proslavio šezdesetu obljetnicu braka. Njegov dnevnik u tri sveska važan je dokument vremena.

»Vitez kraljevskog španjolskog reda, posjednik hessen-darmstadtske zlatne medalje za znanost i umjetnost,⁸⁴ počastni član nizozemskog i zagrebačkog glazbenog zavoda,⁸⁵ jedan od osnivača Peštanskog konzervatorija«,⁸⁶ umro je na

⁷⁹ Podatak iz rubrike: Theater, Kunst und Literatur, *Agramer Zeitung* 86 (4. 3. 1911) 52, 6. U istome članku je i podatak da je 1863. u Pešti pjevao naslovnu ulogu u Erkelovoj operi *Bánk bán / Ban Bank* sa senzacionalnim uspjehom (»mit sensationellem Erfolg«), te da je u Firenzi pjevao Fausta, da ga u Barceloni nisu htjeli pustiti da ode (»wollte man ihn gar nicht fortlassen«) i da je u Madridu doživio velike uspjehe (»erlebte er große Triumphe«).

⁸⁰ Minnie Hauk, pravim imenom Amalia Mignon Hauck (1851.-1929.), američka sopranistica njemačkog podrijetla. Debitirala je s 14 godina u Brooklynu kao Amina u *Mjesečarki*. Pjevala je u vodećim europskim opernim kućama uključujući Covent Garden i bečku Dvorsku operu. Prva američka Carmen i Manon. Ostvarila je više od stotinu uloga. S vremenom je postala mezzosopran velike glasovne snage i impresivnog dubokog registra.

⁸¹ Bila je opasnost od žute groznice.

⁸² G. FLEISCHER: Steger-Stazićeva autobiografija.

⁸³ Fr[anjo] Š[Ksaver] KUHAČ: Prvi hrvatski operni tenor, *Kazališni almanak 1895*, 82.

⁸⁴ »Der bei uns unter dem Namen Stazić bekannte Tenorist hat vom Grossherzog von Darmstadt, wo er zuletzt gastierte, die Medaille für Kunst und Wissenschaft erhalten.« *Agramer Zeitung*, 39 (18. 4. 1864) (Arhiv HAZU — Kuhačeva zbirka, S 142).

⁸⁵ »Narodno kazalište u Zagrebu. Prvo pohodno predstavljanje c.k. dvorskoga pjevača gosp. Franje Steger-Stazića počastnoga člana kr. nizozemskog društva glasbotvornoga, kao i skladnoglasnoga u Zagrebu. Večeras u subotu dne 15. svibnja 1858. prvi put s ovim pjevačem izvodnikom Ernani« — rukom prepisano po tiskanom oglasu iz Antolkovićeve ostavštine (Arhiv HAZU — Kuhačeva zbirka, S 140).

⁸⁶ Podatak iz rubrike: Domaće viesti, *Obzor*, 37 (30. VI. 1896.) 148.

svom posjedu u rodnom Szentendreu 1. ožujka 1911. godine i pokopan je na groblju koje se zove Kalvarija. Ostavio je za sobom ženu, kćer, unuke i praunuke.

Kako piše *Danica ilirska* u broju od 28. studenoga 1846.

»Mi smo pàrvi njegov talent spoznali, mi smo ga pàrvi njegovali, po našoj mogućnosti rečju i činom podupirali i napokon u hram umětnosti uveli. Imamo pravo dakle dàržati ga za svoga i ponositi se š njime«. ⁸⁷

PRILOG

Popis uloga u repertoaru Franje Stazića

(naslovi opera i uloga na izvornom jeziku)

Daniel François Auber	<i>L' enfant prodigue</i> <i>Gustave III, ou Le bal masqué</i> <i>La Muette de Portici</i>	Azaël Olaf (Gustave III) Masaniello
Michael William Balfe	<i>The Bohemian Girl</i> <i>Keolanthe</i>	Thaddeus Andrea
Vincenzo Bellini	<i>Norma</i> <i>La sonnambula</i>	Pollione Elvino
György Császár	<i>A Kunok</i>	Andorasi
Gaetano Donizetti	<i>Belisario</i> <i>Dom Sébastien</i> <i>La favorite</i> <i>La fille du régiment</i> <i>Linda di Chamounix</i> <i>Lucia di Lammermoor</i> <i>Lucrezia Borgia</i>	Alamir Abayaldos Dom Sébastien Fernand Tonio Carlo Edgardo Gennaro
Albert Franz Doppler	<i>Afanasia</i> <i>Benyovszki</i> <i>Ilka és a huszártoborzó</i>	Kratinov Benyovszki Gyula ispány
Ferenc Erkel	<i>Bánk Bán</i> <i>Bátori Mária</i> <i>Hunyadi László</i>	Bánk Miklos László V Hunyadi László

⁸⁷ G. Stazić u Beču, 192.

Fredrich von Flotow	<i>Alessandro Stradella</i> <i>Martha</i>	Stradella Lyonel
Charles Gounod	<i>Faust</i>	Faust
Jacques Fromental Halévy	<i>La Juive</i>	Eléazar
Ferdinand Hérold	<i>Zampa</i>	Zampa
Leo Kern	<i>Benvenuto Cellini</i>	Cellini
Vatroslav Lisinski	<i>Ljubav i zloba</i>	Vukosav
Filippo Marchetti	<i>Ruy Blas</i>	Ruy Blas
Giacomo Meyerbeer	<i>L' africaine</i> <i>Les Huguenots</i> <i>Le prophète</i> <i>Robert le diable</i>	Vasco da Gama Raoul Jean de Leyde Robert
Gioachino Rossini	<i>Guillaume Tell</i>	Arnold
Gaspard Spontini	<i>Fernand Cortez</i> <i>La vestale</i>	Fernand Cortez Licinio
Ambroise Thomas	<i>Mignon</i>	Wilhelm Meister
Giuseppe Verdi	<i>Un ballo in maschera</i> <i>Ernani</i> <i>Luisa Miller</i> <i>Il trovatore</i> <i>Les vêpres siciliennes</i>	Riccardo Ernani Rodolfo Manrico Arrigo

Summary

FRANJO STAZIĆ (1824-1911) — THE FIRST PROFESSIONAL
CROATIAN OPERA SINGER?
ON THE 100TH ANNIVERSARY OF HIS DEATH

Franz Steger, whose name Dimitrija Demeter Croatianised into Franjo Stazić (for the German *der Steg* is translated as *staza* in Croatian and in English as pathway), was born on December 3, 1824 in Szentendre (Hungary). At the age of 20 he came to Zagreb and to Vatroslav Lisinski. The first-ever performance of the first Croatian opera *Love and Malice* by Lisinski, on March 28, 1846, marked the beginning of the great career of the first

professional Croatian opera singer, Franjo Stazić. He had in fact already made his debut on January 10, 1846, as Edgardo in Donizetti's *Lucia di Lammermoor*.

Stazić left for Vienna, where he began to perform in public and to learn singing professionally. Subsequently he went to Pest and changed his name to Ferenc Stéger, or, as later cited, Xavér Ferenc Stéger. From 1848 until 1874, when he retired from the stage, he made regular appearances in Budapest, either as guest or as a regular member of the company, in the National Theatre there or in the German Theatre. After four years he went to Prague, where he became František Steger. In 1853, now Franz Steger, he became a member and one of the principals of the Court Opera in Vienna, taking the most difficult roles in the tenor repertoire. He remained there until 1871, either as a permanent member of the company or guest singer. With his wonderful voice that had the power and lustre of the heroic tenor, with brilliant high notes — he sang the high C in his chest voice, and with a sure vocal technique and suggestive interpretation he was easily able to master a very broad and diverse repertoire, from the lyrical Elvino in *La Sonnambula* to the dramatic Eleazar in *La Juive*. He was a master of all the possible embellishments, his intonation was pure, diction exemplary and vocal intelligence well developed. He was thus able to impart conviction on the stage to all his characters. In Zagreb in 1858, now with a European reputation, Stazić sang with enormous success in *Ernani*, *Il Trovatore* and *Lucia di Lammermoor*.

He made guest appearance in many great European theatres, and was the first Croatian singer to appear at La Scala, where he was known as Francesco Steger. He died in his native Szentendre on March 1, 1911.

It is clear from Stazić's memoirs that he was of German descent; but it is also very obvious that he spoke Croatian from childhood and felt himself a Croat. Ludwig Eisenberg's *Great Biographical Lexicon of the German Stage in the 19th century* considers him a Croat and Croatia his homeland, even claiming that Stazić is his real surname.

